

1.1.3. Beş Sülale On Ülke Dönemi (907-979)

Tibetlilerin bölgedeki etkisinden kurtulan Uygurlar, 911 yılında Dunhuang'ı kendi kontrolünde bulunduran Batı Han Altındağ Krallığını 西汉金山国 yenerek Heşi Koridoru'nu tamamen kendi denetimlerine alarak Ganzhou Uygur Hanlığını güçlendirmişlerdir (Yang Shen-min 1998: 330; Cheng Su-luo 2002: 44).

“同光二年.....封回紇王仁美為英義可汗 / 924'te....Uygur Hanı Renmei'ye Yingyi Han unvanı verildi” (新五代史 卷5 李存勖 / *Yeni Beş Sülale Tarihi-Cilt5*, Lǐ Cunxu).

976 yılında Ganzhou Uygurları daha önceki Ötüken Uygur Kağanlığı döneminde Tang ile kurdukları evlilik bağına devam ettirir. Uygur hanları ile Kuzey Song hükümdarı birbirlerine yeğen-dayı olarak hitap eder (宋会要辑稿-蕃夷 / *Song Sülalesi Önemli Olayları Derlemesi-Fanyı*; Cheng Su-luo 2002: 45).

1.1.4. Song Sülalesi Dönemi (960-1279)

Song sülalesi döneminde Uygurların çeşitli Çin kaynaklarında kaydedildiği görülür.

Ganzhou Uygur bölgesinin batısındaki Shazhou / 沙州 ve Guazhou / 瓜州 gibi yerler de Uygurların hâkimiyeti altındadır, 980 yılında Shazhou tamamen Uygurların kontrol altına girmiştir (Xue Wen-bo 2002: 31).

“(太平興國) 五年，甘、沙州回鶻可汗夜落紇，密禮遏遣使裴溢的等四人，以橐駝、名馬、珊瑚、琥珀來獻 / (980 yılında), Ganzhou, Shazhou Uygur Kağanı Yağlakar Milie (Bilge?), elçisi olan Peiyide vd. üç kişiyi (saraya) göndererek deve, güzel at, mercan ve kehribar gibi hediyelerini sundu” (宋史-卷490 回鶻 / *Song Sülalesi Tarihi*, Cilt 490, Uygur).

“雍熙四年.....合羅川回鶻第四族首領遣使朝貢 / 987 yılında Halu ırmağı civarındaki Uygurların dördüncü boyundan elçi gönderip hediye sundu” (宋史-卷490, 回鶻 / *Song Sülalesi Tarihi- Cilt: 490*, Uygur).

Aynı bilgi “987 yılında Halu ırmağı civarındaki Uygurların dördüncü prensi kendi elçisini Kuzey Song sarayına gönderip altın renginden pirinç hediye etti, tekrar Uygur vd. dört boyundan elçileri gönderip hediyeler sundular” olarak kaydedilmiştir (宋会要辑稿-蕃夷 / *Song Sülalesi Önemli Olayları Derlemesi-*

Fanyi; Cheng Su-luo

2002: 47). Eylül 989 yılında Kulan dağı eteğinde Uygurların yaşadığı kaydedilmiştir (宋史-卷490, 回鹘 / *Song Sülalesi Tarihi* - Cilt: 490, Uygur)

“大中祥符四年.....夜落紇遣使貢方物，秦州回鶻安密獻玉帶於道左/ 1011 yılında.....Yağlakar kendi elçisini göndererek hediyelerini sundu, Qingzhou Uygur Anmi yeşim taşı süslü kemerini sundu” (宋史-卷490, 回鶻 / *Song Sülalesi Tarihi*- Cilt: 490, Uygur).

“(大中祥符四年) 八月.....甘州回紇可汗夜落紇奉表詣闕 / (1011 yılında) Ağustos ayında Ganzhou Uygur Hanı Yağlakar saraya geldi” (宋史-卷8, 趙恆 / *Song Sülalesi Tarihi*- Cilt:8, Zhao Heng)

“天聖元年五月，甘州 夜落隔 通順遣使阿葛之、王文貴來貢方物/ Mayıs 1023 tarihte Ganzhou Yağlakar Tongshun (Han), kendisi elçisi olarak Agezhi ve Wang Wengui’yi göndererek bölgeye has hediyelerini (saraya) sundu” (宋史-卷490, 回鶻 / *Song Sülalesi Tarihi*- Cilt 490 Uygur).

1014 yılında Shazhou Uygur elçisi Liao sarayına yerel ürünlerini sunmuştur, 1020 yılında Liangzhou Uygurları sürekli Kuzey Song sarayına hediyeler sunmuştur. 1042 ve 1050 yıllarında Shazhou Uygurları, Song sarayına deve, at, yeşim taşı gibi hediyeler sunmuştur (Cheng Su-luo 2002: 46-47).

Ganzhou Uygur Hanlığının Xixia-Tangutlar tarafından 1028 yılında (bir söylentiye göre ise 1036 yılında) yok edilmesinden sonra, Heşi Uygurları her tarafa dağılmıştır (*Yuguzu jianshi* [裕固族簡史 / *Sarı Uygurların Kısaca Tarihi*] 1983). Onların bir kolu Shazhou’nun güneyindeki Qilian dağ bölgesine çekilmiştir, bu kol daha sonraki kayıtlarda “Sarı Baş Uygur 黃頭回紇” olarak görülmüştür (Gao Rong 2011: 353). Daha önce Guazhou, Shazhou bölgelerinde konar-göçer hayatı sürdüren Ganzhou Uygur boyları Guazhou, Shazhou bölgelerini kaybettikten sonra Shazhou’nun güneyine çekilmiş olup bağımsızlıklarını sürdürerek günümüzdeki Gansu, Xingjiang ve Qinghai sınırlarında konar-göçer hayatı sürdürmeye devam etmiştir (Yang Fu-xue, Li Ji-

he 2002: 167). 1070 yılında Xixia-Tangutların Shazhou'yu ele geçirmesinden sonra Shazhou bölgesindeki Uygurlar tekrar batıya doğru göç ederek Xizhou Uygur bölgesine girmiştir (Zhong Jin-wen 2002: 8).

“Sarı Baş Uygur 黄头回纥” adı Çin kaynaklarında ilk kez 1081 yılında görülmüştür, ondan sonra tekrar 1083 yılında kaydedilmiştir.

“(元豐四年) 神宗嘗問其使去國歲月，所經何國及有無鈔略。對曰：「去國四年，道塗居其半，歷黃頭回紇、青唐，惟懼契丹鈔略耳 / (1081 yılında) Song İmparatoru Shenzong, (Hotan elçisine) ne kadar zamandır yolda olduğu, hangi ülkelerden geçtiği ve yolda yağmalamalara uğrayıp uğramadığını sordu. (Hotan elçisi) şöyle cevapladı: ‘dört yıl zaman oldu, yarısını yolda geçirdik, yolda Sarı Baş Uygur, Qingtang (Günümüzdeki Xining / 西寧 şehri)’dan geçtik, Kitanların yağmalamalarından korkarız’’ (宋史-卷490, 于闐國 / *Song Sülalesi Tarihi*-Cilt: 490, Hotan).

“(元豐四年)十月六日，佛赫國貢方物;.....次至舊于闐，次至約昌城，乃于闐界; 次東至黃頭回紇，又東至鞑鞑，次至種楛; 又至董氈所居，次至林檎城，有東至青唐，乃至中國界 / (1081 yılının) 6 Ekim’de Doğu Roma İmparatorluğu hediyelerini sundu..... ondan sonra eski Hotan, sonra Yuechang şehrine (günümüzdeki Çerçen İlçesi civarı) varır, (orası) Hotan’ın sınırındır, onun doğusunda Sarı Baş Uygurlar, onların (Sarı Uygurların) doğusunda Tatarlar (var), ondan sonra Çomullara varır; ondan sonra (Çomul yerleşiminin doğusu) Dongzhan (Tibetlerin boy başı)’ının yaşadığı bölgesidir, daha sonra Linqin şehri (günümüzdeki Kökonor’un doğusundadır), onun doğusunda Qingtang (günümüzdeki Xining / 西寧 şehri) sonra Çin (Song) sınırına varır.” (宋會要輯稿-197冊, 佛赫 / *Song Sülalesi Önemli Olayları Derlemesi*-Cilt: 197, Doğu Roma İmparatorluğu; Tang Kai-jian 2002: 52; Zhong Jin-wen 2012-4: 12).

“(元丰六年) 五月一日，于闐贡方物见于延和殿。上问曰：离本国几何，曰四年.....从何国，曰道由黄头回紇，草头鞑鞑，董氈等国 / (1083 yılında) 1 Mayıs’ta, Hotan (elçisi) hediye sundu. Yukarıdan (İmparator) sordu: Ülkenizden ayrılalı ne kadar zaman oldu? Cevabı: dört yıl.....Hangi ülkelerden geçtiniz? Cevabı: Yol boyunca Sarı Baş Uygur, Yeşil Baş Tatar, Dongzhan (Tibetlerin boy başı) vd. ülkelerden geçtik’’ (宋會要輯稿-197冊, 于闐 / *Song Sülalesi Önemli Olayları Derlemesi*-Cilt: 197, Hotan; Tang Kai-jian 2002: 52).

“東自西大食及于闐、回紇、青唐，乃抵中國 / Doğudan Batı Dashi (Ege denizi), Hotan, Uygur, Qingtang (günümüzdeki Xining 西寧 şehri)’dan sonra Çin (Song) sınırlarına ulaşır” (宋史-卷490, 拂菻國 / *Song Sülalesi Tarihi*-Cilt: 490, Doğu Roma İmparatorluğu)

Sarı Baş Uygurların 黃頭回紇 adı *Song Sülalesi Tarihi* / 宋史 ve *Song Sülalesi Önemli Olayları Derlemesi*/ 宋會要輯稿’nde üç kez kaydedilmiştir. Dikkat edersek, Sarı Baş Uygurların 黃頭回紇 adını sadece Doğu Roma İmparatorluğu’nun elçisi ile Hotan elçisi dile getirmiştir. *Song Sülalesi Tarihi-Doğu Roma İmparatorluğu*’nda 宋史 - 拂菻國 Doğu Roma İmparatorluğu elçisinin sözleri aktarılırken Sarı Baş Uygur 黃頭回紇 adınının Uygur 回紇 olarak değiştirildiği

görülür. O yüzden Hotan'ın batısındaki ülkelerin, Uygurları “Sarı Baş Uygurlar 黄头回纥” olarak adlandırması da mümkündür (Tang Kai-jian 2002: 52).

1081 yılında Song Sülalesi Tarihi'ne kaydedilen “Sarı Baş Uygurlar 黄头回纥” Shazhou'nun güneyi ve Çaydam havzasının kuzeyinde bulunmaktadır. “Sarı Baş Uygurlar”ın yerleştikleri bölgenin batı sınırı ise Çakılık ve Lop Nor civarındadır (Wu Yong-ming 2002: 41). Bir diğer çalışma ise “Sarı Baş Uygurlar”ın Çaydam havzasının kuzeyinde Piçan'dan Shazhou, Guazhou'ya kadar olan çöl ve yeşillik alanında bulunduğunu söyler (Saguchi Toru 2008: 318). Qian Bo-quan ise, “Sarı Uygurlar”ın Lop Nor'un güneybatısında yaşadığını belirtmiştir (2002: 77; Gao Zi-hou 2002: 98).

Ganzhou Uygurlarının Song sarayına giden elçisinin Xixia-Tangutların yağmalamalarına uğraması ve Uygur tüccarlardan ağır vergi istemesinden dolayı, Xixia-Tangutların güçlendiği dönemde İpek Yolu güzergâhı defalarca değiştirilmiştir (Yang Fu-xue, Chen Ai-feng 2012: 48).

Dunhuang'da bulunan Xixia/Tangut dilinde yazılı metinler üzerindeki Uygurca notlar ve Turfan'da bulunan 10 parça Xixia/Tangut dilinde yazılı Buddhist metinlerden iki taraf arasında sosyal-kültürel etkileşim olduğu anlaşılır. Uygurlar, Xixia/Tangut devletinin dış ticaretinde önemli rol almıştır; Uygur Türkçesi Xixia/Tangut ve komşu milletler arasında ticaret vb. alanlarda kullandıkları iletişim dili olmuştur (Yang Fu-xue, Chen Ai-feng 2012: 51, 58).

Bu dönemde, Suzhou bölgesinde 10 bin civarında Uygur yaşadığı, doğu tarafındaki Ganzhou Uygurları ile birlikte kendilerini “Sarı Uygur 撒里维吾尔” olarak adlandırdıkları tespit edilmiştir (Cheng Su-luo